

Про один різновид російсько-українського білінгвізму

1. Дефініція білінгвізму часто формулюється в дуже загальному вигляді, лише з вказівкою на використання двох мов одними й тими ж мовцями. Так зміст цієї категорії звужується, обмежується. Але справді білінгвізм дуже складне явище, яке набуло вже великого поширення та різних видозмін. Ми стоїмо тепер перед завданнями диференційованого підходу в його вивченні. Треба приймати до уваги, що білінгвізм — це певне **співвідношення двох мовних систем** у їх використанні мовцем (колективом мовців, етнічною групою тощо).

2. Свої відмінності має білінгвізм книжно-літературний, з одного боку, та усно-народний — з другого. Не тільки лінгвістичні, а й соціологічні чинники визначають його сутність. В залежності від різних обставин життя мовців, що утворюють стан білінгвізму, визначився його характер. Одна з мов може превалювати в зв'язку з її широкими суспільними функціями (адміністративними, державними, в школі, в публічних виступах тощо). Через те слід розрізняти білінгвізм як з рівнозначними його складниками (мовами), так і різнозначними. Основні типи усно-народного білінгвізму розрізняються також за походженням, за своєю сутністю. Другий його складник може бути засвоєний після того, як рідна мова глибоко ввійшла в практику мовця, та стояти на поверхні рідної мови. Обидва складники можуть також паралельно засвоюватись мовцем в процесі набуття мовних навичок та функціонувати на рівних основах.

3. Різні види білінгвізму по-різному накладають свій відбиток на мовні системи, що створюють його, чи на одну з них. Елементи однієї мови, зокрема превалюючої, залишають свої сліди на структурі другої, призводять, до деяких змін в її складі, вплітаються в її систему. Виникають гібридні форми ²⁵ | ²⁶ та механічні змішування різносистемних елементів. Тривалий стан білінгвізму створює передумови для послаблення та часткової або загальної втрати функцій однієї з мов, а також для поступового переходу мовців до стану монолінгвізму. Нівелювання засобів спілкування на ґрунті білінгвізму може виявлятися з великою силою.

4. Зразки російсько-українського білінгвізму, спостережені над Волгою, на Кубані, на Північному Кавказі та в Криму, свідчать про те, що слід зважати на своєрідний різновид білінгвізму, який зріс в живому мовленні переселенських етнічних груп. Особливості мовлення українських поселенців, що перебувають в активному контактуванні з носіями російської мови, дає нам зразок білінгвізму, який може служити для характеристики процесів саме цього типу та наслідків таких мовних відносин. Зрозуміло, що білінгвізм переселенських етнічних груп не можна ототожнювати з відповідним явищем у корінному мовному масиві. Але є в ньому типові факти, що визріли в обставинах прискореного мовного

розвитку. А такі явища можуть бути навіть аналогічними та індикаторними до відповідних процесів у корінних мовних масивах.

5. В живій мові українських переселенських етнічних груп білінгвізм створює ряд специфічних явищ. Збільшується проникність мовної структури. Глибоко входять численні запозичення окремих мовних елементів, які хоч і не руйнують цілої мовної системи та виступають переважно в паралельному вжитку, проте посідають велике місце. Набувають активізації позасистемні утворення та співіснування різносистемних елементів. В процесі спілкування вклинюються в українську мовну тканину російські словосполучення, речення, заокруглені або уривкові більші чи менші за обсягом контекстуальні одиниці. Дістає поширення змішане російсько-українське мовлення, а також виробляється схильність мовця переключатися в процесі спілкування з однієї мови на другу.

6. В українській мові переселенців, що зберігається в цілій своїй системі, знаходимо численні лексичні запозичення з російської без фонетико-морфологічного переоформлення, хоч вони й функціонують переважно в паралелях з українськими. Серед них такі, як-от: **тоді — потом, робив — делал, треба — нада, крейда — мел, гроші — деньги, важкий — тяжелый, сорочка — рубаха, чоботи — сапоги** і т. д. Досить активними виступають своєрідні російсько-українські контамінаційні (гібридні) фонетико-граматичні утворення, які співіснують з українськими. Серед них такі, як-от: **больший, знайшов, себе, скрозь, прийдють, відповідаю, сідьмого, в больниці, в февралі, бела стіна, слівочне масло** і т. д.

7. Треба вважати, що стан білінгвізму може бути досить стійким і тривалим, “в одній і тій же голові може відбуватись мислення на кількох мовах” (І. О. Бодуен де Куртене) та та²⁶ | ²⁷кий стан, коли думка “звертається то до однієї, то до другої мови” (О. О. Потебня). Тенденція до втрати мови, яка перебуває під активним впливом іншої, може наростати, але не шляхом руйнування відстояної вже мовної системи, не шляхом формування нової. Скорочення функціонального обсягу мовної системи, хоч і дуже стійкої за своєю природою, призводить до втрати її, до забуття в свідомості мовця, до переходу його в стан монолінгвізму.

Джерело: *Республіканська наукова конференція з питань російсько-українських мовних зв'язків. Тези доповідей. (грудень 1964 року).* / Ред. О. М. Маштабей. — Луганськ: б.в. — С. 25–27.